

УДК 340.116:341/349

Журило Сергій Сергійович,

асистент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету

ДО ПИТАННЯ ПРО УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ-ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ІНОЗЕМНИМИ ГРОМАДЯНАМИ

Постановка проблеми. Загальновідомо, що спілкування батьків і дітей залишається однією з найглибших і найнеобхідніших потреб людини. Дослідження медицини, психології, соціології наголошують на великій ролі батьківської любові і турботи про дитину при розвитку її розумової, психічної, моральної та фізичної особистості.

Доведено, що діти, які знаходяться в стінах дитячого закладу і мають більше можливостей для контактів, ніж ті, які живуть в сім'ях, не здатні до емоційного контакту з іншими дітьми, адже персонал в основному ставиться до своїх вихованців байдуже і не проявляє до них інтересу як до особистостей, а тому діти не можуть належним чином розвивати свої здібності до розрізнення емоцій, внаслідок чого їм важко спілкуватися з іншими людьми [1, с. 36-37]. Натомість, якщо дитина виховується в сім'ї, вона має більше можливостей для догляду та спілкування. В перші місяці перебування в сім'ї діти, усиновлені з дитячих установ, швидко розвиваються, одночасно у них формується почуття впевненості і розвиваються міжособистісні відносини, значно поліпшується їх мова, розширюється кругозір тощо [2, с. 155]. Отже, інститут усиновлення відіграє важливу роль в забезпеченні дітям, позбавленим батьківського піклування та турботи, належного догляду, виховання, душевного спокою та рівноваги, які можна відчувати лише в сімейному колі. Разом з тим, не повинні порушуватися законні права та інтереси усиновлених дітей.

Стан дослідження теми. Серед цивілістів, які приділяли увагу різним аспектам усиновлення, слід назвати М.М. Агаркова, С.М. Братуся, Я.Р. Веберса, Ю.С. Гамбарова, Н.Л. Дювернуа, І.В. Жилінкову, Л.М. Зілковську, Л.М. Зілковську, К.Д. Кавеліна, О.О. Красавчикова, М.С. Малєїна, Г.К. Матвєєва Д.І. Мейєра, В.І. Сінайського, Г.Ф. Шершеневича та ін.

Виклад основного матеріалу. В Україні діє система правових норм та органів, покликаних за-

безпечити влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також надання їм соціального та правового захисту. Держава прийняла на себе основну турботу по підтримці таких дітей шляхом законодавчого закріплення форм влаштування дітей, створення механізму передачі дитини на виховання та утримання, наділення певних публічних органів (насамперед, опіки та піклування) правами і обов'язками, а також фінансування заходів по виявленню дітей, які залишилися без піклування батьків, та передачу їх на виховання іншим особам.

Сімейний кодекс України передбачає такі форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як: усиновлення, опіка та піклування, патронат, прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу. Звичайно, найбільш актуальним є саме усиновлення, адже воно за своїми наслідками прирівнюється до народження дитини. На наш погляд, ця позиція є вірною і тому, що усиновителі прагнуть замінити дитині морально і юридично батьків, а при встановленні, наприклад, опіки чи піклування це неможливо.

Отже, ст. 207 СК України визначає усиновлення як прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. Усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя [3]. Зокрема, використання терміну «найвищий інтерес» передбачає можливість дитини жити у сім'ї, в якій панує атмосфера щастя, любові і розуміння.

Зазначимо, що практично усиновлення є формою влаштування особи шляхом юридичного «заміщення» її сім'ї іншою з метою залучення до нормального процесу розвитку та захисту її прав та інтересів. Так, за даними Міністерства соціальної політики України за останні три календарні роки було усиновлено: громадянами України – 5 973 особи, з

яких: у 2011 р. – 2114 осіб, у 2012 р. – 2016 осіб, у 2013 р. – 1843 особи; іноземними громадянами – 2450 осіб, з яких: у 2011 р. – 970 осіб, у 2012 р. – 806 осіб, у 2013 р. – 674 особи. Станом на 30.06.2014 р. усиновлено 1074 особи, з яких 793 особи – громадянами України та 281 особа – іноземними громадянами [4].

Як уже зазначалося, кожна дитина має право жити і виховуватись у сім'ї. І лише якщо ні одна з зазначених вище форм влаштування дітей не може бути застосована (зокрема, усиновлення, опіка та піклування, прийом сім'ї тощо), необхідно ставити питання про направлення такої дитини до установ для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування усіх типів (виховні установи, лікувальні установи, установи соціального захисту).

Встановлений пріоритет сімейного виховання має бути втілено на практиці, адже за статистичними даними в Україні станом на 1 січня 2014 р. проживає дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування 90772 особи.

Звичайно, не всі діти, які цього потребують, можуть бути усиновлені громадянами України, зокрема, з причин недостатнього матеріального забезпечення багатьох громадян нашої держави (що є необхідним для задоволення потреб усиновленої дитини), особливо якщо сім'я вже має дітей, внаслідок чого кількість дітей, яким необхідне сімейне влаштування (зокрема, усиновлення), перевищує кількість бажаючих громадян України усиновити дитину. Враховуючи вищевикладене, робимо висновок про необхідність застосування інституту усиновлення дітей-громадян України іноземними громадянами.

Разом з тим, ставлення до усиновлення іноземними громадянами є неоднозначним, як серед фахівців, так і серед простих громадян, адже даний інститут тісно пов'язаний з правовими, економічними, соціальними, демографічними аспектами розвитку нашого суспільства, а також, із суспільною мораллю. Як видно з аналізу норм діючого законодавства, держава визнає можливість застосування усиновлення дітей-громадян України іноземними громадянами та забезпечує реалізацію прав іноземних громадян у даній сфері правовідносин, але в той же час встановлює пріоритет національного усиновлення.

Регулювання процесу усиновлення дітей-громадян України іноземними громадянами відбувається за допомогою застосування низки законодавчих та нормативно-правових актів, зокрема: Конституції України [5], Сімейного кодексу України [3] (далі – СК України), Цивільного процесуального кодексу України [6], Цивільного кодексу України [7], Кримінального кодексу України [8], Законів України: «Про громадянство України» [9], «Про охорону дитинства» [10], «Про порядок виїзду з України

і виїзду в Україну громадян України» [11], «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [12], «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [13], Постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» [14] від 8.10.2008 р. № 905, Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини [15] від 24.09.2008 р. № 866, Консульського статуту України [16], Порядку та умов прийому громадян України, які проживають за межами України, та іноземців, які бажають усиновити дитину в Україні, для подання ними справ, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України [17] від 17.11.2011 р. №445, наказу Міністерства охорони здоров'я № 479 від 20.08.2008 р. «Про затвердження Переліку захворювань, за наявності яких особа не може бути усиновлювачем» [18], наказу Міністерства охорони здоров'я №973 від 27.12.2011 р. «Про затвердження Переліку захворювань, які дають право на усиновлення хворих дітей без дотримання строків перебування на обліку в центральному органі виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей, а також до досягнення дитиною п'яти років» тощо [19].

Також при вирішенні справ з так званим «іноземним елементом» важливу роль відіграють і міжнародні договори. Суттєві відмінності в законах різних держав обумовлюють необхідність їх розробки і укладання. Основною метою укладення як дво-, так і багатосторонніх міжнародних договорів є уніфікація колізійного права, визначення колізійних засад, на підставі яких встановлюється норма відповідного відношення, регулювання порядку визнання та виконання судових рішень, регулюються питання щодо здійснення правової допомоги тощо.

Важливу роль в регулюванні питань щодо усиновлення іноземними громадянами відіграє ратифікована Конвенція про права дитини [20], в якій, зокрема, визначено, що дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення, або яка в її власних найкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надається державою (ст. 20); при усиновленні мають враховуватися найкращі інтереси дитини (ст. 21). Така допомога може включати, зокрема, передачу на виховання, усиновлення або, в разі необхідності, направлення до відповідних установ по догляду за дітьми.

Важливим є ратифікація Україною низки таких документів у сфері сімейного права, які дозволяють вирішувати практичні питання щодо здійснення

прав дітей, регулювання відносини батьків і дітей (як матеріальних, так і особистих). Так, у 2006 р. було ратифіковано: Європейську конвенцію про здійснення прав дітей [21] (1996 р.); Конвенцію про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей [22] (1996 р.); Конвенцію про контакт з дітьми [23], 2003 р.; Конвенцію про стягнення аліментів за кордоном [24] (1956 р.), Конвенцію про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання [25] (1973 р.); у 2009 р. – Європейську конвенцію про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом [26] (1975 р.).

В 2011 році Україною була ратифікована Європейська конвенція про усиновлення дітей [27], яка відповідає європейській інтеграції України. Разом з тим, щодо неї відсутня єдина точка зору, адже цей акт передбачає усиновлення дитини в тому числі і однією особою, натомість ст. 212 СК України забороняє усиновлення українських дітей іноземними громадянами, які не перебувають у шлюбі. Різниця у віці між усиновлювачем і дитиною має складати відповідно до положень даної Конвенції принаймні 16 років, в той час як ст. 211 СК України встановлює таку різницю в 15 років. І це не єдині не врегульовані питання, які потребують вирішення.

Однак, існує багато проблем з ратифікацією та імплементацією до національного права України Гаазької конвенції, вирішення деяких питань в якій протирічить діючому законодавству України. Разом з тим, вона встановлює загальні правила усиновлення, які повинні використовуватися на практиці в країнах, які її ратифікували; формулює важливі загальні вимоги до усиновлення іноземними громадянами, направлені на дотримання прав всіх зацікавлених осіб, в першу чергу дитини; визначає загальні правила взаємодії зацікавлених держав. Дотримання міжнародних принципів в такій делікатній справі, як усиновлення, можливо лише за умови послідовних скоординованих дій їх компетентних органів, що дозволяє в робочому порядку усунути неминуче виникаючі проблеми, забезпечити прозорість діяльності належним чином акредитованих агентств з усиновлення, відпрацювати процедури досудової підготовки і створити гарантії контролю за умовами життя дитини після усиновлення. Координацію повинні забезпечити спеціально уповноважені державою органи, як правило, це вже існуючі міністерства.

Гаазька конвенція детально не опрацьовує процесуальні та інші особливості усиновлення, натомість вона встановлює загальні його напрямки та принципи, а визначення деталей є завданням внутрішнього законодавства. На нашу думку, є доцільним ратифікація Гаазької конвенції в Україні.

Також, важливим є створення національного органу для узагальнення інформації про усиновлення, позасудового контролю за здійсненням усиновлення іноземними громадянами і розгляду скарг дітей щодо порушення їхніх прав тощо. Всі аспекти національної імплементації усиновлення потрібно закріпити у законі про ратифікацію Гаазької конвенції, в якому має передбачатися нормативна база для здійснення усиновлення іноземними громадянами в Україні.

Аналіз статистичних даних показує зменшення загальної кількості усиновлених дітей іноземними громадянами з 1092 осіб за 2006 рік до 674 дітей за 2013 рік. Основні країни-усиновлювачі – це США, Італія, Іспанія та Франція. Однак, якщо з 2006 року по 2013 рік спостерігається стрімке зменшення усиновлених українських дітей громадянами Італії, Іспанії, Франції, то громадянами США усиновлюється з кожним роком все більше дітей, зокрема, в 2006 році було усиновлено 379 дітей, а в 2013 році – 463 дитини.

В ході аналізу вказаних показників, встановлюємо, що найменша кількість усиновлювачів з В'єтнаму, Лівану, Норвегії, Південної Кореї, Хорватії – лише усиновлено по одній дитині з 2006 по 2013 роки. Цікавими є результати аналізу усиновлень громадянами Ізраїлю, зокрема, в 2006 році – 42 дитини, в 2009 році – 34, в 2011 році – 23, в 2013 – 2, що, можливо, обумовлено достатньо специфічним законодавством про усиновлення в самій державі Ізраїль [28]. Тому органи опіки та піклування з метою перестраховки в питаннях захисту прав українських дітей не охоче йшли на зустріч громадянам Ізраїлю при наданні висновку про доцільність усиновлення.

Також спостерігаються поодинокі випадки усиновлення країнами пострадянського простору, що говорить, на нашу думку, про забезпечення попиту на усиновлення в самих країнах (національне усиновлення), та про недостатній рівень життя для утримання усиновлених дітей. Вважаємо, що вказані випадки усиновлення країнами СНД – це усиновлення українських дітей родичами-іноземцями.

Розглянемо статистику усиновлення іноземними громадянами українських дітей у 2012 році у розрізі областей. Проаналізувавши вказані показники видно, що в Донецькій області іноземцями усиновлено 136 осіб, в Одеській – 90 осіб, Запорізькій – 63 особи, Луганській – 55 осіб. Як бачимо, кількість усиновлених в областях пропорційна кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які знаходяться на обліку у відповідних областях. Зокрема, в 2012 році перебувало на обліку по Донецькій області – 396 дітей, в Одеській – 242 дитини, в Запорізькій – 174 дитини, в Луганській – 189 дітей [28].

Найбільша кількість усиновлених дітей іноземними громадянами є дітьми віком 6-10 років – 316 осіб, найменша – віком до року – 34 дитини, що обумовлено українським законодавством, яке передбачає можливість усиновлення іноземцями дітей віком до 5 років лише у виключних випадках.

Як видно з аналізу статистичних даних, громадянами України в 2012 році було усиновлено 2016 дітей, іноземними громадянами – 806 дітей, що говорить про виконання вимог законодавства в частині забезпечення пріоритету національного усиновлення.

Отже, існують чинники, які впливають на кількісні показники усиновлення, зокрема, відсутність достатнього фінансового стимулювання потенційних національних усиновителів, внаслідок чого велика кількість дітей так ніколи і не попадають на виховання в повноцінну сім'ю. Разом з тим, якщо держава не може забезпечити дитині сім'ю всере-

дині країни, то вона має сприяти тому, щоб ця дитина знайшла собі сім'ю за її межами.

Висновок. Незважаючи на зменшення кількості усиновлень дітей-громадян України іноземними громадянами останнім часом, цей інститут є актуальним та може служити забезпеченню прав та інтересів багатьох дітей. Враховуючи існування у даній галузі істотних проблем, в тому числі, недосконалості законодавства, необхідним є, зокрема, ратифікація Гаазької конвенції та розробка та прийняття відповідного закону, що встановлював би порядок усиновлення українських дітей іноземними громадянами. В такому законі повинні бути закріплені норми, які б підвищували ефективність державного контролю за усиновленням з метою забезпечення прав і законних інтересів усиновлених дітей та сприяли недопущенню випадків незаконного усиновлення, порушення закону посадовими особами виконавчих органів влади, працівниками суду тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Летова Н.В. Усыновление как приоритетная форма устройства и воспитания детей, оставшихся без попечения родителей : дисс ... канд. юрид наук : 12.00.03 / Наталия Валерьевна Летова. – Томск, 2003. – 201 с.
2. Кузнецова И.М. Воспитание детей в неполной семье / И.М. Кузнецова // Проблемы совершенствования законодательства. – 1980. – Вып. 17. – С. 21-24.
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
4. Усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування // Міністерство соціальної політики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=159872
5. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
8. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
9. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
10. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-111>. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України від 21.01.1994 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>
12. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>
13. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>
14. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.10.2008 р. № 905. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF>
15. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>
16. Консульський статут України від 02.04.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/127/94>
17. Порядок та умови прийому громадян України, які проживають за межами України, та іноземців, які бажають усиновити дитину в Україні, для подання ними справ, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України від 17.11.2011 р. № 445 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE20144.html
18. Про затвердження Переліку захворювань, за наявності яких особа не може бути усиновлювачем : наказ Міністерства охорони здоров'я № 479 від 20.08.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1022-08>
19. Про затвердження Переліку захворювань, які дають право на усиновлення хворих дітей без дотримання строків перебування на обліку в центральному органі виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захис-

- ту прав дітей, а також до досягнення дитиною п'яти років : наказ Міністерства охорони здоров'я №973 від 27.12.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0352-12>
20. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р., ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021
 21. Європейська конвенція про здійснення прав дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_135
 22. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973_002
 23. Конвенція про контакт з дітьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_659
 24. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_425
 25. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973_001
 26. Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_568
 27. Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) : Закон України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3017-17>
 28. Статистичні дані з усиновлення іноземними громадянами українських дітей // Міністерство соціальної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/index>

Журило Сергій Сергійович

ДО ПИТАННЯ ПРО УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ-ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ІНОЗЕМНИМИ ГРОМАДЯНАМИ

Стаття присвячена розгляду питань, пов'язаних з усиновленням дітей-громадян України іноземними громадянами. Зокрема, проаналізовані законодавчі та нормативно-правові акти, які регулюють дані питання, статистика усиновлень в розрізі країн-усиновлювачів та областей України, в яких здійснюється усиновлення іноземними громадянами.

Ключові слова: усиновлення, усиновлення іноземними громадянами, усиновлювач, усиновлений.

Журило Сергей Сергеевич

К ВОПРОСУ ОБ УСИНОВЛЕНИИ ДЕТЕЙ-ГРАЖДАН УКРАИНЫ ИНОСТРАННЫМИ ГРАЖДДАНАМИ

Статья посвящена рассмотрению вопросов, связанных с усыновлением детей-граждан Украины иностранными гражданами. В частности, проанализированы законодательные и нормативно-правовые акты, которые регулируют данные вопросы, статистика усыновлений в разрезе стран-усыновителей и областей Украины, в которых осуществляется усыновление иностранными гражданами.

Ключевые слова: усыновление, усыновление иностранными гражданами, усыновитель, усыновленный.

Zhurylo Sergei Sergeyevich

LEGAL CONSEQUENCES OF ADOPTION OF CHILDREN-CITIZENS OF UKRAINE BY FOREIGN NATIONALS

The article examines the issues related to the legal consequences of adoption of children-citizens of Ukraine by foreign nationals. In particular, it is analyzed the legislation and regulations that govern these issues. Attention is paid to the consideration for Ukraine to conclude international treaties on adoption.

Keywords: adoption by foreign citizens, legal consequences of adoption, adoptive parent, adopted.